

Asbjørn Ringen:

Avisas samfunnsrolle

Vidt tema. Ikke fått strengere rammer.

Ikke historiker

Vil gå gjennom avishistorien fra 1763 og fram til i dag og gi noen betraktninger rundt den dualismen som alltid har preget avisutgivelse:

- Ideell virksomhet
 - o Talerør for partier eller interessegrupper
 - o med et – selvpålagt - samfunnsoppdrag. Etikk. Informasjonsplikt.
- Kommersiell virksomhet med sikte på å gi utgiveren fortjeneste

Forskjellig fokus gjennom historien.

Min hovedkonklusjon vil bli:

- De første avisene var helkommersielle. Ideen var å tjene penger
- I dag vil mange hevde at avisene er mer kommersielle enn noen gang
- I de mellomliggende 250 år har bildet vært mer nyansert og mangefasettert
- Men aldri har dualismen mellom det kommersielle og ideelle vært borte

Situasjonen i 1814

Fem byer med aviser:

- Oslo, Bergen, Trondheim, Arendal, Stavanger, Kristiansand

- Volda
- To i Oslo NI og Tiden

De fleste hadde et kommersielt signal i navnet sitt, bortsett fra Christiansandske Ugeblade (1780) og Norsk Landboblad. Intelligenssedler kunne riktignok peke både i retning av tekst og av annonser. Men hovedhensikten i starten var trykkeridrift og å få inn annonsekroner. «Adresse» var med i de andre. Kjøp og salg.

Alle bortsett fra Norsk Landboblad, også C U hadde et kommersielt siktemål, ved å være det som i strategisk språkbruk kalles teknologidrevet.

Boktrykkere

Norsk Landboblad var et idealistisk foretagende.

Sivert Aarflot, lærer, bonde, lensmann – og avisutgiver i folkeopplysningens ånd.

Fire avdelinger: «Ugentlige korte Meteorologiske Optegnelser, og hvilke Indflydelser eller Virkninger, Veyrlaget eller Luften kan have paa Landboeevesenet, Væxterne eller Fiskeriene, samt hvad merkverdig som måtte indtreffe».

Gikk ikke lenge, men ble starten på avisa Møre, som er den nest eldst i Norge, etter Adressa.

Dagens GD den 5. i rekken.

At innholdet også kunne være kommersielt, viser et sitat fra Ernst Berling i København (1600 av 6500 eks av Berlingske til Norge i 1798). Skrev det folk ville ha.

Eksempel på nyheter som postmestrene kunne sende inn fra sitt distrikt:

«Framtredende personers gjennomreise (les kjendisjournalistikk)
«Nogen marriage mellom sådanne personer, merkelige sykdommer, misfostre, uvanlig vær, skadelige insekter eller ormer.

1763 Norske Intelligenz-sedler

Den 8. byen i Skandinavia, etter Stockholm, København, Odense, Gøteborg, Karlskrona, Linkøping og Norrkøping. Uttrykk for at vi var en utkant i Europa.

Boktrykker Schwach brøt bestemmelsene om kongelige privilegier og satte i gang med både avis og adressekontor.

Nicolai Feddersen hadde papirmølle ved Akerselva.

Schwach beskrives av pressehistorikere både som publisist og forretningsmann.

Tjente penger på salg av avis og annonser.

Også et redaksjonelt siktemål: seilferdige skip, post-nyheter, auskjoner, bortkomne sakerr, dødsfall. «Dog bygger dette løfte og denne heele nyttige indretning paa alle patrioters godhed og villighed i at indsende Forlæggeren i Bogtrykkerietalt hvad dertil eragtes tjenlig».

Av oss. For oss.

Ville gjerne ha debatt, også ut fra et kommersielt henseende fordi motsetninger skaper interesse.

Nyheter: Storofsen omtalt med en større artikkel 16 dager etter hendelsene. Datert Fron 27. juli 1789:

«Field-Skridene med Torden-Brag trindt omkring borttoge Huuse, Agre og Enge, nedstyrte alt i den dalen gjennemløbende elv, Laugen kaldet, og dermed opfyldte saaledes samme med Skov, Steen,

Grus og Vrag at alle Huuse, Volde, at alle Marker paa begge sider af Elvenn beliggende bleve overskyldede, endel bortførte, andre nedmudrete».

Sensur i ulike grader. Uansett var utgiverne avhengige av privilegier.

Strammet til i 1773, og da ble det slutt på alt politisk innhold. Enkelte unntak i provinsavisene.

I denne perioden svært annonsepreg. Enkelte nummer av N I var bare annonser, noen ganger med et innsendt innlegg av ufarlig karakter.

Endret seg i oppspillet til 1814.

Begivenheter i 1807 førte til etablering av Tiden «Efterretninger og Opmuntringer angaaende de nærværende krigsbegivenheter».

Et publistisk program: «At drage frem for Lyset mangan nyttig idee, der ellres ble skjult i Mørket», skrev utgiver Wulfsberg, «at fremme ved Opmuntringer hvilken som helst gavnlig og ædel sag. Dette er mit, det er mine medarbeideres Maal».

Ekstranummer i forbindelse med Kiel-traktaten, der passusen om avståelsen av Norge var underslått. Chr Fr var direkte med og redigerte teksten.

Tiden dekket prinsens reise.

N I ble påvirket av den noe modigere oppfølging av tidens begivenheter.

Sterkt patriotisk innhold.

Diskusjon rundt Riksforsamlingen og konkurransen om det beste utkastet til ny grunnlov.

Pressehistorikerne ser på denne perioden som et tidsskille. Tok skrittet til å definere sin rolle i samfunnslivet. Vis til Wulfsberg.

Gikk fra å være rene «pengemaskiner» til å bli både børs og katedral. I verket Norsk Pressehistorie står det:

«Intelligenssedlene gjenoppsto som et viktig forum i den offentlige debatt med en redaksjonell vilje til følge begivenhetene. Her var avisens innsats viktig for å skape en patriotisk opinion, en mer betydelig innsats enn historikerne har vært villig til å innrømme».

Trykkefrihet bør finde sted

Trykkefrihed bør finde Sted. Ingen kan straffes for noget Skrift, af hvad Indhold det end maatte være, som han har ladet trykke eller udgive, med mindre han forsætlig og aabenbare har enten selv viist, eller tilskyndet Andre til, Ulydighed mod Lovene, Ringeagt mod Religionen, Sædelighed eller de constitutionelle Magter, Modstand mod disses Befalinger, eller fremført falske og ærekrænkende Beskyldninger mod Nogen. Frimodige Yttringer, om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand, ere Enhver tilladte.

En anerkjennelse av samfunnsrollen til det trykte ords betydning i samfunnsbygningen

Skal ikke drøfte Grunnlovens paragraf 100

Viktig bestemmelse, mot Karl Johans vilje i november

Men samtidig begrensede i praksis.

Myndighetene brukte både tvang og bestikkelser for å holde samfunnsdebatten i tømme.

Det kom en god del nye aviser, stor interesse for det som foregikk i samfunnet

Oplandene fikk sin første avis – Oplands Tidende – i 1837

Fra 1814 – 1837 kom det avis i 7 nye byer.

Enkelte byer hadde 2. Morgenbladet 1818 – første dagsavis.

Noen døgnfluer, andre bestod.

Kommersielle eller ideelle?

De fleste var teknologi-drevne, altså basert på ledig trykkerkapasitet.

Kom mange nye trykkerier, bl.a. en god del bokhandlere.

Det Kongelige Selskab for Norges Vel promoterte folkeopplysning.

I løpet av 2 – 3 tiår oppstod en klarere politisk presse, med ulike meninger.

Ikke alltid klart ideologiske. Morgenbladet – Wergeland

Den 4. statsmakt

Retorisk oppvåkning parallelt

Endel opposisjonelle aviser gikk i bresjen. Statsborgeren(1831), der Henrik Wergeland en kort tid var redaktør.

«en slags Alligator, som i sex Dage laae skjult i sit slam, men gabede baade hørligst og synligt de nsyvende, slugende da et havt dusin embetsmend gode Navn og Rygte i sig. Fanden var i den tid meget mindre fryktet i Norge end Statsborgeren.

Kritisk og avslørende journalistikk oppstod.

Dualismen mellom samfunnsoppdraget bestod, både fordi trykkerikapasiteten var en drivkraft og fordi utgiverne måtte ha inntekter.

Men pendelen slo mer i retning av den ideelle drivkraften. Mer i retning av journaliseringen enn talerøret.

Avisene i vårt distrikt

Oplandenes første avis et eksempel på den teknologi-drevne, kommersielle drivkraften.

Samtidig et bilde av den profesjonaliserte journalistikken, personifisert gjennom redaktør Sylvester Sivertsen.

Hans Jensen Selmer, boktrykker i Oslo flyttet til Lillehammer, muligens tilskyndet av Ludvig Wiese.

Selmer – boktrykkeren var ute etter et levebrød

- Men: Samfunnsengasjert, samfunnsbygger
- Beskjeden, smålåten, rettskaffen

Ansatte Wiese som den første redaktør

- Ikke beskjeden og smålåten. Rettskaffen?
- Forretningsmann, samfunnsengasjert

Dualismen tydelig, skille mellom redaksjon og forretningsavdeling:

«Bekjentgjørelser og dødsfall, auksjoner eller etterlysninger og varer til salg med lignende avertisement, vil mot betaling snarest mulig bli opptatt i Oplands-Tidende, når man derom henvender seg til boktrykker H.J. Selmer, hvorimot ethvert litterært bidrag adresseres i portofrie brev til Oplands-Tidendes redaksjon på Lillehammer».

Lite lokalstoff – mye fra hovedstaden med tillagte kommentarer.

Hadde lokale ambisjoner om å spille en samfunnsrolle:

«Vil tjene formannskapene i Hedemarkens og Christians Amter til meddelelsesmiddel».

Bredt nedslagsfelt.

Bad «d’herrer ordførere, formenn, suppleanter eller representanter, om de vil bedre bladet med sådanne innberetninger som kunne være av allmenn interesse for vårt offentlige liv og formannskapsvesenet».

Wiese forsvant, og det gikk dårlig med Selmer som eneredaktør.

Oplands-Tidende konverterte i 1841 til Lillehammers Tilskuer.

Skrev avishistorie gjennom sin nye redaktør Sylvester Sivertsen, født Hyrve i Skjåk.

Haugianere, fikk hjelp av meningsfeller.

- Formann i studentersamfunnet
- Ansatt i Statsborgeren, jobbet sammen med Wergeland
- Startet tidskriftet Den frimodige
- Ble kalt av Selmer til Lillehammer i 1841

Lagde ingen spesielt utpreget lokalavis, selv om lokalpolitikken var blitt mer interessant

- Stor presseideolog

En av de sentrale aktører i oppfinnelsen av journalistikken i Norge, skriver N P.

«Den fjerde makt i staten, man burde ha tilføyet: og den høyeste».

- Redaktørplakat:

«Det hender ikke så sjelden at brev der gjeelder oss, har utskriften: Til boktrykker Selmer. Da imidlertid herr Selmer ikke har noen delaktighet i dette blads redaksjon, tør vi anmode våre korrespondenter om heretter å stile sine skriftlige meddelelser til OSS».

- Spre informasjon om ideene

«De lærdes visdom skulle såvidt mulig blive almenhetens visdom, filosofien bli populær og dens grunnsetninger bragte i anvendelse. For oppnåelsen av dette øyemed har intet medvirket kraftigere enn journalismen».

- Popularisere

«Journalistikkens språk står i samme forhold til lærde avhandlinger som den lette konversasjonstone til de høytidelige oratoriske foredrag». Nærmer seg det muntlige språk.

- Så dualismen i å gi folk det folk bør ha og det folk vil ha.

Folk kritiserte skandale-journalstikk. Men samtidig: De første aviser man slår opp er «den så fordømte, den man kaller smusspressens kloakk. Statsborgeren.

Ble bare et års tid.

- Rakk å innlemme Wergeland i spaltene. Jeg i slet lune, Morgenblad
- Kom på kant med Lillehammer-samfunnet. Aktiv i politikken. Uttalelse om Hamars søknad om å bli kjøpstad.

Trondheim og Drammen. Døde i 1847.

Et kort liv, bare 36 år. Etterlot seg en ideologisk arv.

Fortsatt boktrykkeravis i mange år ennå. Selmer strevet og så kom Andreas Bye.

Talerørene

Den neste varige avisetableringen i Lillehammer kom i 1894.

Mange nye i 1870 –og 1880-årene. Omkring 150.

Forretningsinteresser.

Ny samfunnsrolle: talerør for partier og ideologier.

Lillehammers Tilskuer tok etter hvert form som Høyre-avis.

Vonheim-kretsen etablerte Framgang i 1886, med Johan Filseth som redaktør.

Bekjente seg til «det folkelige Venstre».

Kom på kant med dem, både journalistisk og politisk. Venstre-splittelse

Kan se parallell til striden mellom Bjørnson og Vonheim-kretsen.

Bjørnson var en avgjørende forutsetning for etableringen av Gudbrandsdølen

Levde side om side i mange år

Noen andre etableringer i distriktet

Spilte en klar politisk rolle. Venstre og Høyre.

Gudbrandsdølen den sterkeste.

Interesseorganisasjonene

To nye etableringer i 1920-årene

- Laagen i 1923. Lang forhistorie. Bondepartiet på frammarsj,
 - Organ for Norsk Landmandsforbund
- Dagningen i 1924. Partisplittelse. Flere forløpere
 - Organ for mindretallet, som brøt med kommunistene

Begge disse avisene var kamporganer, etablert som talerør for organiserte interessegrupper.

Også bred dekning av lokalt og sentralt stoff.

Ikke mye kommersiell drivkraft – handlet ikke om avkastning på investert kapital. Men nødvendig å tjene penger.

--

1930: Lødrup kjøpte G og LT

Dualisme – redaktør og investorfamil

--

1945: Laagen stanset, etter å ha vært alene.

- En begynnende avpolitisering gjennom G og LT
- Ramberg
- Men samtidig politiske talerør

1970-tallet

Avpolitiseringsen skjøt fart

- Venstre-avisene
- A-pressen
- G og LT
- Mine erfaringer

- Større vekt på journaliseringen enn på politikken

1980-tallet

- Kapitalismen gjorde sitt inntog for fullt
- Tjene penger ble en drivkraft
- Børsnoterte selskaper

1990-tallet

- Avpolitiseringsprosessen fortsatte
- GD
- Aftenposten – Hilde Haugsgjerd

--

Oppsummering

- Boktrykkeraviser, «Adresser»
- Journaliseringen, men samtidig meninger
- Partipressen/kamporganer
- Avpolitiserings/kapitalisme
- Fortsatt dualisme:
 - Tjene penger
 - Spille en rolle i samfunnet